

Հ. ՊՕՂՈՍ ԳՈՏԱՆԵԱՆ

ՈՒՂԵՑՈՅՑ

ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՎԻԵՆՆԱ - ԵՐԵՎԱՆ 2006

Հ. Պողոս Գոճալեան

ՈՒՐԵՅՈՅՑ

ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Երկրորդ տպագրություն

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վիեննա-Երևան 2006

Հ. Պողոս Գոճանեան

ՈՒՂԵՑՈՅՑ

ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Երկրորդ տպագրութիւն

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վիեննա-Երեւան 2006

50
1956
2006
anos

FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN

**Հ. Պօղոս Գոճանեան, «Ուղեցոյց դասական ուղղագրութեան»
Վիեննա-Երեւան, Մխիթարեան հրատարակութիւն, 48 էջ:**

«Ուղեցոյց դասական ուղղագրութեան» ձեռնարկում հեղինակը ջանացել է ստեղծել դասական ուղղագրութեան գործնական, յստակ, վստահելի եւ ամբողջական պատկերը: Ձեռնարկի նպատակն է, մասնաւորաբար Հայաստանում լայն շրջանակներին ծանօթացնել այդ ուղղագրութեանը:

Միաժամանակ արուել են սկզբունքային սրբագրութիւններ առ այսօր ընդունուած դասական ուղղագրութեան մէջ, որ կը հետաքրքրէ նաեւ սփիւռքահայութեանը:

Սոյն աշխատութիւնը դիտուում է որպէս նպաստ արեւելահայերէնի եւ արեւմտահայերէնի համար ցանկալի միասնական դասական ուղղագրութեան:

Հեղինակը իր մասնաւոր շնորհակալութիւնն է յայտնում «Հայ դասական մատենագրութեան թուային գրադարանի» աշխատակից՝ Անուշ Սիմոնեանին, իր բժախնդիր սրբագրութիւնների համար:

4602020100

Գ ————— 2006 թ.
704(02)06

ISBN 5-8084-0774-5

© Մխիթարեան հրատարակութիւն, 2006 թ.

© Հ. Պ. Գոճանեան, 2006 թ.

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Դասական ենք կոչում այն ուղղագրությունը, որ մինչև 1922 թուականը օգտագործում էր ողջ հայութեան կողմից՝ թե՛ Հայրենիքում եւ թե՛ Սփիւռքում, ե՛ւ գրաբար, ե՛ւ աշխարհաբար, ե՛ւ արեւելահայ, ե՛ւ արեւմտահայ լեզուի համար:

Արեղեանական ուղղագրությունը, Մանուկ Արեղեանի կողմից նախապէս պատրաստուած, 1922 թուականին Հայաստանի Համայնավար իշխանութեան հրահանգով պարտադրուեց Խորհրդային Միութեան ողջ սահմաններում՝ հակառակ ժամանակի մտաւորականութեան բողոքին: Արեւմտահայությունը, ինչպէս նաեւ իրանահայությունը մերժեցին այդ ուղղագրությունը եւ շարունակեցին գրել դասականով մինչեւ այսօր:

Արեղեանական անյարմար ուղղագրությունը, 1940 թուականին մասամբ սրբագրուելով, ստեղծուեց **Հայաստանեան ուղղագրությունը**, որ մինչեւ այսօր օգտագործում է Հայաստանում եւ նախկին Խորհրդային Միութեան երկրներում:

Դասական ուղղագրութեան 1922 թուականի «բարեփոխում» կոչուած խանգարումը մեծ վնաս հասցրեց թե՛ մեր լեզուին, թե՛ մեր ազգային գրականութեանը: Այն ոչ միայն կտրեց հայրենի ժողովրդին իր մշակութային ժառանգութիւնից, մինչեւ այդ թուականը ստեղծուած գրաբար եւ աշխարհաբար ողջ գրականութիւնից եւ զրկեց Սփիւռքը Հայրենիքի եւ փոխադարձաբար Հայրենիքը Սփիւռքի 80 տարիների նորագոյն գրական ստեղծագործութիւններից, այլ նաեւ, մոռացութեան մատնելով հայերէնի բառակազմական օրէնքները, բառարմատների եւ ծանցների ստուգաբանական հասկացողությունը, արգելք հան-

դիսացաւ լեզուի կանոնաւոր զարգացմանն ու հարստացմանը եւ աղճատեց ու աղքատացրեց արեւելահայերէնը:

Ժամանակն է օր առաջ ազատուել պատմական այդ աղէտաբեր սխալից եւ վերադառնալ դասական միասնական ուղղագրութեանը, որը պայմանն է նաեւ մեր ազգային-մշակութային եւ ազգային-քաղաքական միասնականութեան:

Մենք այստեղ ուզում ենք ցոյց տալ, թէ դիրքին է այդ վերադարձը:

ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Դասական ուղղագրութեան կանոնները բացատրելիս մենք գլխաւորաբար ներկայացնելու ենք այն մասերը, որ տարբերում են հայաստանեան եւ դասական ուղղագրութիւններում:

Վ, Ի եւ ՈՒ

Դասական ուղղագրութեամբ վ հնչիւնի համար օգտագործում են վ, լ եւ ու տառերը, շատ յստակ եւ պարզ կանոնների համաձայն:

1. Վ գրում է միայն երկու դէպքում՝ ա) բառասկզբում եւ բ) ո ձայնաւորից յետոյ:

ա) Բառասկզբում, բացի ո տառով սկսուող բառերից, գրում է միշտ վ. այսպէս՝ վազել, վարժ, վառել, վաստակ, վերելք, վերջ, վէճ, վէպ, վերք, վիշտ, վկայ, վճիռ, վստահ, վտանգ, վրէժ եւ այլն:

Բարդութեան կամ ածանցումի ժամանակ վ-ով սկսուող բառերը, բնականաբար, այդ վ-ն պահպանում են նաեւ բառամիջում, այսպէս՝ անվարժ, անվերջ, անվիճելի, արագավազ, բազմավաստակ, բանավէճ, բարձրավիզ, զահավէժ, դիրավառ, զսոհվեր, զօրավար, ընդվզում, կառավարել, մանրավէպ, նաւավար, քաղաքավար եւ այլն:

Վ պահպանում է նոյնպէս կրկնուած բառերի մէջ. ինչպէս՝ վազվզել, վառվռուն, վետվետում. եւ բնաձայների մէջ՝ վլվլուկ, ճլվլուկ եւ այլն:

բ) Ո ձայնաւորից յետոյ գրում է միշտ վ. այսպէս՝ գովել, գորով, զով, թովել, ժողով, խողովակ, խոստովանել, խորոված, խոովել, ծով, կորով, հովանի, հովիւ, սովորական, սովորել եւ այլն:

2. **Բառամիջում՝** ընդհանրապես երկու ձայնաւորի միջեւ, եւ բառավերջում՝ ձայնաւորից յետոյ, գրում է միշտ **ւ**.

ա) **Բառամիջում՝** *սւազ, սւամղել, սւելի, սւետիս, քսական, բեւեռ, բիրաւոր, գաւառ, գաւիթ, դսւել, դիւան, գաւակ, գաւեշտ, լուսաւոր, կարեւոր, հաւատք, հիւանդ, հոգեւոր, մեծաւոր, շատիղ, վստերական, տեւել, քսւել* եւ այլն:

Շատ քիչ բառեր կան, ուր բառամիջում ձայնաւորի եւ բաղաձայնի միջեւ գրում է **ւ**. ինչպէս՝ *սղւաւնի, մաւթ*, եւ բաղադրեալ բառեր՝ *թեւնոց, հաւկիթ, հաւնոց*:

Բաղաձայնից յետոյ **ւ** ունի բացառաբար բարոք բառը:

բ) **Բառավերջում՝** *արեւ, բարեւ, թեթեւ, կեղեւ, տերեւ, սեւ, լսւ, կսւ, հարսւ, մնւ, թիւ, կոիւ, հաշիւ, պատիւ* եւ այլն:

Ո-ից յետոյ վ լսուելիս չի կարելի գրել **ւ**, որովհետեւ դա կը լինի պարզապէս ու ձայնաւորը:

Նոյնպէս է եւ **օ** ձայնաւորներից յետոյ **ւ** չի գրում:

Հայաստանեան ուղղագրութիւնում միշտ օգտագործում է **և** տառը, որ է եւ **ւ** տառերի միացումն է, այսինքն՝ եւ: Եթէ **ե**-ից յետոյ արդէն գրում է **ւ**, ի՞նչ դժուարութիւն կայ **ա** եւ **ի** ձայնաւորներից յետոյ էլ գրել **ւ** փոխանակ վ-ի: Դա կը լինի արդէն դասական ուղղագրութիւն:

3. **Բաղաձայներից յետոյ վ լսուելիս** (այսինքն՝ բաղաձայնից յետոյ եւ ձայնաւորից առաջ) գրում է միշտ **ու**. *Աստուած, արուեստ, բանուոր, դժուար, զգուել, զինուոր, զուարթ, թշուառ, ծուարել, կռուել, հաստուած, հարուած, յօդուած, մուագ, մուէր, շուարել, չուել, ստուար, ստուեր* եւ այլն:

Նոյն կանոնի համաձայն՝ ու-ով են գրում -իւ-ով վերջացող բառերի ածանցումները՝ *ազմիւ-ազմուական, թիւ-թուական, հաշիւ-հաշուել, հովիւ-հովուել, պատիւ-պատուական* եւ այլն:

Նոյնպէս -ու-ով վերջացող բառերից կազմուածները՝ լեզու-
լեզուական, մեղու-մեղուաջան եւ այլն:

Կրաւորական բայերի դերբայական ձեւերը. ազատուել՝ ա-
զատուող, ազատուած. բացուել՝ բացուող, բացուած, բացուե-
լիք. դատուել՝ դատուող, դատուած, դատուելիք. զինուել՝ զի-
նուող, զինուած. փակուել՝ փակուող, փակուած, փակուելիք:

Ժամանակ ցոյց տուող բառերի հոլովումներ՝ օր՝ օրուայ, օ-
րուանից. ամիս՝ ամսուայ, ամսուանից. տարի՝ տարուայ.
ամառ՝ ամառուայ, ամառուանից:

Ուշադրութիւն.

Կրաւորական բայերի մէջ, ինչպէս եւ այլ բառերում, երկու
ու հանդիպելիս առաջին ու-ի փոխարէն կարելի է գրել **ւ**. ինչպէս՝
խօսում է, հաշուետութիւն, նուիրատութիւն եւ այլն:

Ուշադրութեան արժանի են վերջին վանկում **վ** եւ **ւ** ունեցող
բայերի կրաւորական ձեւերը. գովել՝ գովուել, գովուած, գովում
է. գրաւել՝ գրաւուել, գրաւուած, գրաւում է:

Ծատ քիչ բառեր ունենք, որոնց մէջ **վ** հնչուող ու-ից յետոյ
հարկ է գրել **ը**. ինչպէս՝ տողընջեան, հոտողտալ, պահողտել,
պահողտութ. եւ բայերի կրաւորական ձեւերում՝ հաշողւել, հա-
շողւած, պատողւել, պատողւած:

Դիտողութիւն.

Վերոյիշեալ կրաւորական ձեւերի մէջ **ը** ձայնաւորից յետոյ,
բնական է, պէտք է գրել **ւ**, ոչ թէ ու (որ գրում է միայն բաղաձայ-
նից յետոյ). յստիքն՝ պատողւել եւ ոչ պատողուել:

Տուիչ (տուող) բառը ածանցուելիս, օրէնքի համաձայն,
կորցնում է ի ձայնաւորը, եւ ու-ն մնում է չ բաղաձայնից առաջ.
լինում է՝ տուչութիւն: Բայց որովհետեւ ու-ն բաղաձայնից առաջ
չի կարելի **վ** կարդալ, գրում ենք՝ տըւչութիւն:

4. Տողադարձի դէպքում **վ** հնչուող ու-ի փոխարէն ոմանք գրում

են ւ, ինչպէս՝ *զը-ւարթ, նը-ւագ, թը-ւական, ազնը-ւական* եւ այլն: Մենք դէմ ենք այդպիսի վանկատմանը եւ նախընտրում ենք միշտ պահել ու-ն իրեն յաջորդող ձայնաւորի հետ՝ *ուա, ուն, ուէ, ուի, ուո*: Ուստի պետք չէ երբեք բաժանել *զուարթ, նուագ, նուէր, չուել* եւ այլ մէկուկէս վանկով բառերը, իսկ բազմավանկները բաժանել այսպէս՝ *ազ-նուա-կան, ա-զատ-ուել, ար-ուեստ, բան-ուոր, դըժ-ուար, զըզ-ուել, թուա-կան, լեզ-ուա-կան, հատ-ուած, հով-ուել*:

Դիտողութիւն.

Վերոյիշեալ բառերը վանկատում են նաեւ այսպէս՝ *ա-րուեստ, բա-նուոր, դը-ժուար* եւ այլն՝ ու-ին նախորդող բաղաձայնը միասին առնելով:

Վարժութիւն 1

Հետեւեալ բառերի մէջ բազմակէտերի տեղ դնել՝ վ, ւ կամ ու՝ կանոնի համաձայն:

...արժ, ...աստակ, ...տանգ, խորո...ած, սո...որական, կո-րո...ի, ծո..., կողո..., հոլո..., շարժա...ար, քաղաքա...ար, միա...անկ, մանկա...արժ, ան...արժ, ան...այել, ան...արան, ան...երջ, ա...երակ, արե..., խա...ար, տերե..., գա...ազան, հա-շի..., բե...նո, պարգե..., կոի..., տե...ական, լ...ալ, զ...արթ, կալ...ած, պատ...էր, ն...էր, յօդ...ած, սիր...ած, հաշ...ել, հազ...ադէպ:

Վարժութիւն 2

Կատարել՝ նախորդ վարժութեան պահանջը:

Ջա...ակ, հի...անդ, գո...ագդ, գործա...որ, գործա...ար, դի-րա...առ, զգ...անք, հաշ...ապահ, պատ...աբեր, պատ...ա...որ, աս...ած է, աս...ում է, մտա...որ, մտա...արժ, մտած...ած, գրա...իչ, գրա...ած, գո...ել, գո...ած, հոլո...ել, բանա...էն, ջը-

ր...էժ, հրո...արտակ, ուղե...որ...ել, ար...եստա...արժ,
լ...աց...ել, և...իրել, դիրա...առ, խողո...ակ, խոստո...անել:

Վարժութիւն 3

Հայաստանեան ուղղագրութեամբ գրուած հետեւեալ բառե-
րը վերածել՝ դասական ուղղագրութեան:

Ավազան, ավետել, ավերակ, խավար, խոնավ, կոիվ, պա-
տիվ, հավասար, արև, արմավ, տերև, վտանգ, վարժ, անվարժ,
գրավել, զավեշտ, մվազ, սովեր, մավ, սավան, ազնիվ, բարև,
բավական, ցովել, քվե, հրովարտակ, սովորական, հաշիվ, սվին,
մվանել, զինվոր, կաթված, պատվաբեր, անվանի, կալված,
պարգև, տևական, հրճվանք, ժողով, վրդովել, քաղաքավար, կա-
ռավարել:

Ե եւ է

1. Բառակգբում դասական ուղղագրութեամբ գրուում է ե, եթէ
հնչւում է ե (լատինատառ ye). ինչպէս՝ եզերք, եղբայր, ե-
րազ, երկինք, երկիր, երջանիկ:

Եւ գրուում է է, եթէ հնչւում է է (լատինատառ e), ինչպէս՝ էգ,
էջ, էջ, էակ, էութիւն եւ այլն:

2. Բառավերջում գրուում է միշտ է (ոչ երբեք՝ ե). այսպէս՝ ափսէ,
բազէ, եթէ, երէ, մարգարէ, միթէ, Նումէ, Վահէ, թույէ եւ
այլն:

3. ա) Բառամիջում՝ ձայնաւորից առաջ, գրուում է է, եթէ այդ է-ն
պահում է իր հնչիւնը եւ առանձին վանկ է կազմում. այսպէս՝
այծմէական, անէութիւն, գործունէութիւն, թույական,
թէական, քուէարկել, խաբէութիւն, հրէական, մարգարէու-
թիւն, լեզէոն, պանթէոն, քրէական, քրիստոնէական,

քրիստոնէութիւն, կը գրէի, կը խօսէիր, թող վազէի՞ն եւ
այլն:

բ) Նոյն պայմաններում, այսինքն՝ ձայնաւորից առաջ, եթէ
գրենք ե, այդ ե-ն դասական ուղղագրութիւնում **առանձին
վանկ** չի կազմում, այլ յաջորդ ձայնաւորի հետ միասին
դառնում է երկբարբառ՝ մեկ վանկ. այսպէս՝ *ալեալ, ա-
տեաւ, արդեօք, դարձեալ, եղեամ, եօթն, ընտանեօք,
մատեաւ, որդեալ, սենեալ, քառեալ, Աբեղեաւ, Աճա-
ռեաւ* եւ այլն, փոխանակ հայաստանեան ուղղագրու-
թեամբ գրելու՝ *ալլալ, ատյաւ, արդյոք* եւ այլն:

Ուստի եթէ գրէինք՝ *գործունէութիւն, քրիստոնեական,
պանթէոն*, սյդ *եռու-ն, եա-ն* եւ *եռ-ն* հարկ էր արտասանել մէկ
հնչումով, որպէս մեկ վանկ, հայաստանեան ուղղագրութեամբ՝
յու, յա եւ յո (*գործունյութիւն, քրիստոնյական, պանթոյն*):

4. Բառամիջում (բայց ոչ վերջին վանկում) բաղաձայնից առաջ
գրում է միշտ ե. ինչպէս՝ *ամեհի, ամեհեւիւն, անհեթեթ, ամե-
տիս, ամերակ, բերաւ, բուեռ, գեղեցիկ, դեղեւել, երեկոյ, ե-
րերուն, երեւելի, թեթեւ, թերութիւն, թզեցի, լեզու, խելացի,
ծերունի, կեղեւ, կեղեքել, կենդանի, հետեւել, ճամարան,
ճերմակ, մետաքս, մեքենայ, մերկել, սեղան, սենեակ, տե-
ղեկութիւն, փերեզակ* եւ այլն:

Նոյն կանոնի համաձայն՝ ե-ով են գրում -ի-ով վերջացող
բառերի բարդութիւնները. ինչպէս՝ *ալեկոծ* (*ալի-ք* եւ *կոծել* բա-
ռերից), այսինքն՝ *ալի-ա-կոծ>ալեկոծ* (*իա>ե*). Այնպէս՝ *աղե-
խարշ* (*աղիք* եւ *խարշել*), *այգեպան* (*այգի* եւ *պան*), *բարե-
սիրտ* (*բարի* եւ *սիրտ*), *բարեկամ* (*բարի* եւ *կամք, կամենալ*),
հոգեխօս (*հոգի* եւ *խօսել*), *որդեգիր* (*որդի* եւ *գիր, գրել*) եւ
այլն:

Միայն եթէ բարդութեան երկրորդ բաղադրիչը ձայնաւորով սկսուող բառ է, գրուում է է-ով. ինչպէս՝ *հոգէտ* (*հոգի* եւ *տունել*), *ոսկէօղ* (*ոսկի* եւ *օղ*):

Ուստի բոլորովին սխալ է գրել՝ *աղէխարշ*, *այգէպան*, *գինէգործ* եւ այլն:

Նաեւ ի-ով չվերջացող բառերի բարդութիւններում երբեմն ա յօդակապի տեղ գրուում է ե. օրինակ՝ *բաժնետէր*, *ծաղկեւսակ*, փոխանակ՝ *բաժնատէր*, *ծաղկաւսակ*:

5. **Երկու բաղաձայնից առաջ՝** արմատական բառերի մէջ, ընդհանրապէս գրուում է ե. այսպէս՝ *աշակերտ*, *արունատ*, *բերդ*, *գովեստ*, *էրբեմն*, *թերթ*, *խենթ*, *կեղծ*, *ներկ*, *վերջ*:

Գրաբարում կայ միայն երկու բառ՝ *ի մէնջ* (մեզցնից) եւ *ի ձէնջ* (ձեզցնից), որ երկու բաղաձայններից առաջ է ունեն:

Դիտողութիւն.

Ընթերցողը անշուշտ գիտէ, որ *անէծք*, *զէնք*, *մէջք*, *շէնք*, *օրէնք* եւ այլն բառերի ք-ն արմատական չէ. դա գրաբարի յոգնակերտն է:

6. **Վերջին վանկում կամ միավանկ բառերի մէջ կարող է լինել ե՛ւ ե, ե՛ւ է:** Այդ ճշտելու համար հարկ է նկատի առնել հետեւեալ օրէնքը.

ա) Գրուում է է, եթէ ածանցումի կամ բարդութեան ժամանակ այդ տառը փոխում եւ դառնում է ի. ինչպէս՝ *զէս-գիսատոր*, *զէր-գիրութիւն*, *դէզ-դիզել*, *դէմ-ք՝ դիմակ*, *դիմադրել*, *դէտ-դիտել*, *կէս-կիսել*, *կէտ՝ կիտադրութիւն*¹, *կի-*

¹ Արեւմտահայերէնում ասում են՝ *կիտադրութիւն*. միայն արեւելահայերն են գրում՝ *կէտադրութիւն*:

տողած, հանդէս-հանդիսատես, հէզ²-հիգութիւն, հրա-
ւէր-հրաւիրել, ձէթ-ձիթենի, նուէր-նուիրել, շէկ-շիկա-
նալ, շէն-ք-շինել, պատուէր-պատուիրել, պարտէզ-
պարտիզպան, սէզ-սիգապանծ, սէր՝ սիրել, սիրուն,
ստէպ-ստիպել, վէճ-վիճել, վէպ-վիպասան, վէր-ք-վի-
րաւոր եւ այլն:

Յիշենք նաեւ է-ով գրուող բայարմատներ, որ առանձին չեն
գործածուում, այլ միայն բարդութիւններում.

Գէտ՝ գիտուն, գիտնական, գիտութիւն, գրագէտ,
մասնագէտ.

Լէզ³ լիզել, պնակալէզ, յարալէզ.

Կէզ՝ կիզել, կիզիչ, հրկէզ, տօթակէզ.

Սէտ՝ սիտում, հակասէտ.

Ծէն՝ շինել, շինութիւն, շինարար, քարաշէն.

Ծէջ՝ շիջանել, անշէջ, հրշէջ.

Պէտ՝ պիտանի, պիտոյք, անպէտ.

Վէժ՝ վիժակ, վիժեցնել, գահաւէժ, ջրվէժ.

Վրէպ՝ վրիպել, վրիպակ, անվրէպ, ժամանակավրէպ:

բ) Գրում է ե, եթէ ածանցումի կամ բարդութեան ժամանակ
այն մնում է անփոփոխ. ինչպէս՝ աղեղ (աղեղնաւոր), աս-
պնտ (ասպետական), աւեր (աւերակ), բելեռ (բելեռել),
գետ (գետափ), դեղ (դեղարան), դեր (դերասան), թեփ
(թեփոտ), թեք (թեքունել), ծեր (ծերութիւն), ծեփ (ծեփել),
կեր (կերակուր), հեր (հերարձակ), հրդեհ (հրդեհել), մեծ
(մեծագործ), մետ (մետել), պատկեր (պատկերաւարհ),

2 Գրում է նաեւ հէք, որ, սակայն, սխալ է, որովհետեւ արմատական բառերի
մէջ ք-ից առաջ է չի հանդիպում:

3 Լէզ, լիզել՝ ինչքան էլ զարմանալի թուայ, կապ չունեն լեզու բառի
հետ (տե՛ս Հ. Աճառեան, Արմատական բառարան):

պետ (պետական), սեր (սերունդ), ստուեր (ստուերա-
յիւ), վեհ (վեհութիւն) եւ այլն:

Տէր, տնօրէն եւ անօրէն բառերի է-ն ածանցուելիս կամ
բարդուելիս դառնում է երբեմն ի, երբեմն՝ ե. այսպէս՝ տէր՝ տի-
րել, տիրական, տիրութիւն (տիրութիւն անել), բայց նաեւ՝ տե-
րութիւն⁴, տերունի. նոյնպէս՝ տնօրէն՝ տնօրէնութիւն (կար-
գադրութիւն), բայց նաեւ՝ տնօրէնութիւն (տնօրէնի պաշտօ-
նը). անօրէն՝ անօրինական, անօրէնութիւն:

Այս անկանոնութիւնները, որոնք կային արդէն V դարում,
հարկ է նկատել գաւառական ձեւեր:

Միայն երկու բառ կայ՝ դէ եւ թէկն (թիկունք), ուր ե ձայնա-
ւորը դառնում է ի՝ դէ-դիւայիւն, թէկն-թիկնաթոռ: Պատճառը
այն է, որ այդ երկու բառերում արմատի ձայնաւորը է-ն է, բայց
գրում է ե, որովհետեւ ի տառից, ինչպէս նաեւ երկու բաղաձայ-
նից առաջ չի կարելի գրել է: Իսկ ածանցումի եւ բարդութեան
դէպքում ձայնաւորը դառնում է ի:

Ուշադրութիւն.

Կամ բարդութիւններ, որ յատուկ իմաստով բարդութիւն չեն,
այլ պարզապէս երկու բառի միացում, առանց յօդակապի, կամ
միեւնոյն բառարմատի կրկնութիւն. ուստի իրենց արմատական
է-ն մնում է անփոփոխ: Այսպէս՝ երկու բառի միացում են՝ երէց-
կիւն, զէնընկեց, էշայծեաս, թէեւ, թէկուզ (եթէ կ'ուզի), թէպէտ
(եթէ պէտք լիցի), կէսօր, շէնշող, վրէժխնդիր, օրէնագէտ, օ-
րէնստայց եւ այլն:

Բայց նոյն բառերով իրական բարդութիւնների մէջ է-ն
փոխում է. ինչպէս՝ երիցագոյն, զինակցութիւն, իշացուլ, կի-
սակործան, շինարար, վրիժագործ, օրինաւոր եւ այլն:

⁴ Գրում ենք տերութիւն, տնօրէնութիւն եւ այլն ե-ով՝ կանոնի համաձայն
(տե՛ս թիւ 3. եւ 4. օրէնքները):

Միեւնոյն բառի կրկնութիւն են՝ *պէսպէս, տէրտէր* եւ այլն:
Դիտողութիւն.

Հակառակ վերը շեշտուած կանոնների, եթէ այստեղ՝ միացուած կամ կրկնուած բառերում տեսնում ենք բառամիջում բաղաձայնից առաջ է (*երէցկին, զէնընկէց*), դա նշանակում է, որ միացուած բառերը պէտք է նկատել որպէս երկու անջատ բառեր, այսինքն՝ *երէց-կին, զէն-ընկէց*:

գ) Է>ի փոփոխութեան սոյն օրէնքը մեզ համար վստահելի առաջնորդ է՝ ածանցման եւ բարդութեան միջոցով ճշտելու վերջին վանկում Է-ն եւ ե-ը⁵:

Անորոշութիւն կարող է լինել միայն այն բառերի համար, որոնք չունեն բարդութիւն կամ ածանցում: Այդ սակաւաթիւ բառերը, սակայն, ունեն յատուկ վերջաւորութիւններ, ուստի դժուար չէ դրանք սովորել:

Այստեղ դնում ենք Է-ով գրուող բառեր, որոնք չունեն ածանցում կամ բարդութիւն.

Արդէն եւ *այժմէն*՝ *արդ* եւ *այժմ* բառերի բացառական հոլովը (գրաբար եւ արեւմտահայերէն), որ գրում է միշտ Է-ով:

Ութօրէք, երեխէք, տղէք, Ռէնց եւ այլն ռամկօրէն ձեւեր են (փոխանակ գրաբար՝ *ութօրեայք, երեխայք, տղայք*, միջին հայերէն՝ *հայնց*): Նոյնը եզակի եւ յօդով՝ *երեխէն, տղէն* (փոխանակ՝ *երեխայն, տղայն*):

Նոյնպէս խօսակցական ձեւեր են՝ *արժէք, կողպէք, ջրօրհմէք* եւ այլն (փոխանակ՝ *արժանք, կղպանք, օրհնանք*):

5 Այն ընդհանուր կարծիքը, թէ Է>ի փոփոխութեան սոյն կանոնից կան շատ բացառութիւններ, մենք ճիշտ չենք գտնում: Այս մասին տե՛ս «Սրբագրութիւններ եւ առաջարկներ» բաժնում:

Դարձեալ՝ *հէր*, *մէր*, *գէլ*, *ծէր* եւ այլն (փոխանակ՝ *հայր*, *մայր*, *գայլ*, *ծայր*):

Ածանցներ.

-*եղէն*՝ *բանջարեղէն*, *խմորեղէն*, *ոսկեղէն* եւ այլն գրաբարում սեռականը լինում է՝ *ոսկեղինի*, *բանջարեղինի* *նաց*:

-*երէն*/*արէն*՝ *հայերէն*⁶, *յունարէն*.

-*օրէն* (օրէն-ք բառից)՝ *արդարօրէն*, *փաստօրէն*.

-*չէք*՝ *աւետչէք*, *բերողչէք*. գրաբար *աւետչեայ* (*բարի լուր բերողին տրուելիք վարձատրութիւն*) բառից, յոգնակի՝ *աւետչեայք* եւ դրանից՝ *աւետչէք*:

-*պէս*՝ *մեծապէս*, *յայտնապէս*:

Բայերի խոնարհման մէջ է գրում է միայն հետեւեալ դէպքերում.

ա) *Ներկայ*, *ապառնի* եւ *հրամայական* ձեւերի յոգնակի երկրորդ դէմքը՝ *կը խօսէք*, *եթէ խօսէք*, *պիտի խօսէք*, *խօսէ՛ք*, *կարդացէ՛ք*:

բ) *Անկատար* եւ *ապառնի* եզակի երրորդ դէմքը՝ *կը գրէր*, *եթէ գրէր*; *պիտի գրէր*:

Իսկ՝ *կը գրէի*, *կը գրէի՞նք* եւ այլն (ձայնաւորից առաջ՝ է) յիշել ենք արդէն վերը նշուած թիւ 3.ա կանոնում, ուստի հարկ չկայ յիշել:

Բացի այստեղ նշուածներից, բայերի խոնարհման բոլոր ձեւերի մէջ միշտ գրում է՝ *ե*:

6 Թէեւ ունենք *հայերենախօս* բարդութիւնը, ուստի գրելու էինք *հայերեն*, բայց -*եղէն* ածանցի մտանութեամբ, նաեւ պարզելու եւ դիրացնելու համար կարծում ենք, որ կարելի է գրել -*երէն*:

Նոյնպէս գոյականների յոգնակի մասնիկները՝ -եր, -ներ (դաշտեր, պարտէզներ եւ այլն) գրում են միշտ ե-ով:

Վարժութիւն 1

Հետեւեալ բառերի մէջ դրուած բազմակէտերի տեղ դրէք ե կամ է՝ կանոնի համաձայն (կանոն՝ 1.-3.):

...ակ, ...գ, ...ջ, ...ըջանիկ, ...րկիր, ...րկու, ...ինք, ...իք, ...րգ, ...րկինք, բազ..., ...թ..., Նուն..., առաք...ալ, ընտր...ալ, սար...ակ, քրիստոն...ական, թոպ...ական, ած...ամ, մատ...ան, աշտմ...ական, գործուն...ութիւն, քրիստոն...ութիւն, Մամիկոն...ան, Շատոյ...ան, խաբ...ութիւն:

Վարժութիւն 2

(կանոն՝ 4.-6.)

Տ...ր, նու...ր, օր...նք, բ...րդ, վ...րջ, վ...րք, վ...հ, հանդ..., հրաւ...ր, բար...ւ, տ...ր...ւ, պարտ...գ, տ...սակ...տ, նորավ...պ, դ...դ, դ...տ, գ...տ, թ...րթ, ջ...րմօր...ն, բանջար...դ...ն, ...գ...րք, ...կ...դ...ցի, գ...ր...զման, բար...բ...ր, հր...շտակ, ան...ր...ւոյթ, հ...ոստ...ս, աշակ...րտ, արու...ստ, գով...ստ, հրաժ...շտ, շ...շտ, ջ...րմ, ս...րմ, մ...րկ, խօս...՝ք, կարդաց...՝ք:

ՄՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

Քերականութեան բոլոր գրքերում ասում է, որ է>ի փոփոխութեան օրէնքից կան շատ բացառութիւններ եւ յիշում են՝ *ա-դէտ, աղուէս, ամէն, պատճէն, պարէն* եւ այլն, որոնց է տաղը ածանցունելիս կամ բարդունելիս չի դառնում ի, այլ *ե*։ այսպէս՝ *ա-դէտաքեր, աղունասդրոշմ, ամենամեծ, պատճենահանում, պարենատր* եւ այլն։

Մենք համամիտ չենք ասուածին եւ գտնում ենք, որ վերոյիշեալ բառերը ոչ թէ բացառութիւն են կազմում, այլ պարզապէս սխալագրութիւն են եւ պէտք է գրուեն ե-ով՝ *ադէտ, աղուէս, ամէն, պատճէն, պարեն* եւ այլն։

Ուշադրութեան արժանի է, որ բացառութիւն համարուած բառերի մեծ մասը վերջանում է -էն, -էս։ Յիշենք, որ գրաբարում եւ արեւմտահայերէնում բացառական հոլովը վերջանում է է-ով, որի վրայ անլացնելով *ն* եւ *ս* դիմորոշ յօդերը լինում է -էն եւ -էս. օրինակ՝ *ի տաւէ, ի տաւէն, ի տաւէս*։ Կարծում ենք, որ բացառականին այդ -էն եւ -էս վերջաւորութեան ազդեցութեամբ է, որ ձեռագրերում վերջին վանկում ամեն տեղ գրուել է է։ Դրա համար էլ քերականութեան գրքերում ասում է, որ *ն-ից* առաջ օրէնքը պահանջում է՝ է։

Չենք ուզում այս գրութիւնը ծանրաբեռնել երկար բացատրութիւններով։ Հայերէն ձեռագրերով զբաղուողները գիտեն, թէ ինչպիսի ուղղագրական խառնակութիւն կայ այնտեղ։ Մեր հնագոյն ձեռագրերը IX դարից են, իսկ VII դարում արդէն է-ի եւ ե-ի հնչիւնը նոյնացել էր, եւ օրինակողները գործածում էին այդ ձայնաւորները մեկը միւսի տեղ անխտիր։ Ուստի այս հարցում ձեռագրերին ամենեւին չի կարելի վստահել։

XVIII-XIX դարերում մեծ ջանք արուեց սրբագրելու համար ձեռագրական սխալները եւ երեւան հանելու դասական ուղղա-

գրութիւնը: Բայց այսօր էլ դասական ուղղագրութիւնը դեռ բոլորովին ազատ չէ սխալներից, որ կարօտ են սրբագրութեան եւ դասանաւորապէս՝ ե-է կապակցութեամբ:

ա) Քանի որ հին ձեռագրերի ուղղագրութիւնը վստահելի չէ կասկածելի բառերի համար առաջնորդունք վերոնշեալ թիւ 6. կանոնով (է-ն դառնում է ի, եւ ե մնում է անփոփոխ):

Սոյն կանոնը շատ հաստատուն է: Վերը յիշեցիք *դէւ* եւ *թէկն* բառերը, որ թէւ ե-ով են գրուում ւ տառի կամ երկու բաղաձայնի պատճառով, բայց որովհետեւ արմատի ձայնաւորն է է, ածանցումի եւ բարդութեան դէպքում դառնում է ի՝ յարգելով կանոնը:

Ուստի այն բոլոր բառերը, որ ներկայումս ընդունուած դասական ուղղագրութեամբ գրուում են է-ով (կամ անորոշ են, այսինքն՝ *թէ՛ է-ով, թէ՛ ե-ով*), բայց բարդուելիս կամ ածանցուելիս ձայնաւորը չի դառնում *ի*, պէտք է սրբագրել եւ գրել *է-ով*:

Սոյն կանոնի համաձայն՝ սրբագրում ենք հետեւեալ բառերը (որոնք առ այսօր գրուում են է-ով) եւ, որպէս արդարացում, իւրաքանչիւր բառի դիմաց դնում ենք նրա ածանցումը կամ բարդութիւնը:

Ախտաժէտ՝ ախտաժէտութիւն.

Աղէտ՝ աղէտաբեր (թէւ գրուում է նաեւ *աղիտաբեր*, բայց դա աւելի նոր է՝ է>ի օրէնքին ենթարկելու նպատակով շինուած, եւ սխալ է, որովհետեւ գրաբարում յոգնակի սեռականը լինում է՝ *աղէտից*): Նոյնն է հաւանօրէն *աղատ* (*աղիողորմ լացի ձայն*) բառի հետ: Ծանօթ է, որ ա-ը եւ ե-ը լծորդ են:

Աղունէս՝ աղունսաղորոշմ.

Ասե՞ն ⁷	ասեճազեղեցիկ.
Աշխեւո՛ւ	աշխատաճի.
Բեհե՞զ՝	բեհեզեայ.
Գե՞զ	(=ճեղք)՝ զեզութիւն.
Գե՞շ՝	զեշութիւն (զեշ՝ առաջացել է գարշ-գարշելի բառից. ա-ը եւ ե-ը լծորդ են).
	Ուրիշ է գէշ (դիակ), որից՝ գիշակեր, գիշատիչ.
Գմբեթ՝	գմբեթաւոր.
Եղե՞զ՝	Եղեզնուտ, եղեզնաճոր. գրաբարում՝ եղեզն, իսկ երկու բաղաձայնից առաջ է չի գրում:
Ընկեց	(քարընկեց), - ընկեցիկ
Թեկ՞ն	Երկու բաղաձայնից առաջ է չի գրում, թէեւ արմատում ունի է, ինչպէս վերը յիշեցինք:
Խայտաբղեւո՛ւ	խայտաբղետութիւն.
Խեն՞նշ՝	խենճշութիւն.
Խե՞շ	(=ճեցուկ, մոյթ)՝ խեշակ. նոյնն է խաշ բառի հետ (ա-ը եւ ե-ը լծորդ են):
Հելլե՞ն՝	հելլենաբանութիւն.
Հրե՞շ՝	հրեշայիւն. նոյնն է հրաշք բառի հետ (ա-ը եւ ե-ը լծորդ են):
Յաւերթ՝	յաւերթական. երկու բաղաձայնից առաջ է չի գրում:
Պատճե՞ն՝	պատճենահանում (պատճենաճձելից).
Պարե՞ն՝	պարենաւոր.
Պարեւո՛ւ	պարետայիւն.
Վեստ՝	երկու բաղաձայնից առաջ է չի գրում:

7 Եբրայերէն բառը, ճշմարիտ կամ թող լիճի իմաստով, կարելի է գրել՝ ասէ՛ն:

Հետեւեալ բառերը, որոնք չունեն ածանցում կամ բարդութիւն եւ առ այսօր գրում են է-ով կամ անորոշ են, հարկ ենք համարում սրբագրել եւ գրել ե-ով:

Աղեկ⁸ նոր բառ է՝ առաջ եկած *աղու* բառից՝ -եակ ածանցով (Աճառեան, Արմ. բառ.). եա >ե:

Գեթ՝ նոյնն է գրաբար *եւեթ* (*միայն*) բառի հետ:

Երբեք՝ գրաբարում կան նոյնանման՝ *ուրեք*, *ուստեք*:

Երեկ (=մէկ օր առաջ)՝ նոյնն է *երեկոյ* բառի հետ. համեմատել՝ *վաղ* (*կանուխ*) եւ *վաղը* (*միւս օրը*), (Աճառեան, Արմ. բառ.):

Մեկ՝ յառաջ եկած *միակ* բառից. իա >ե:

Ըահեւ (=բազէի տեսակ)՝ գրաբարում սեռ.՝ *շահեւհ*.

Չեզոք՝ յունաբան արուեստական բառ՝ ոչ թէ *չէ-զ-ոք*, այլ *չ-եզ-ոք* ձեւից՝ *եզ=մեկ*:

Վեւտ (=ալեակ)՝ նոյնն է *գեւտ* բառի հետ. *վետվետում*:

Ածանցներ.

-աւետ՝ *ընչաւետութիւն, արդիւնաւետութիւն*.

-կեւ՝ *կոճկեւ՝ կոճկեւհիկ* (նոյն ածանցով անշուշտ նաեւ այլ բառեր, ինչպէս՝ *հիւսկեւ, ծակոտկեւ*. վերջինս գրուած է նաեւ՝ *ծակոտկեան*):

-եւ՝ *ծուեւ, ակարեւ*: Փաստ չունենք, որ այս բառերը պէտք է գրուեն ե-ով, որովհետեւ չկան ո՛չ ածանցում-

8 Արմատական բառերում բ, դ, թ, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, չ, ո, վ, լ, փ, ք բաղաձայններից առաջ է չի գրում, այլ՝ ե: Բացառութիւն են՝ *ձէթ* եւ *ջէկ*:

Է կարող է գրուել միայն՝ գ, գ, ժ, ճ, մ, ն, շ, պ, ջ, ս, տ, ր, ց բաղաձայներից առաջ:

ներ, ո՛չ բարդութիւններ եւ ո՛չ հոլովուած ձեւեր. բայց
նախորդի նմանութեամբ կարծում ենք, որ այդպէս
նիշտ է: *Ծուեմ*, թերեւս, որպէս *ծիւ (պատաստիկ)* բա-
նի յոգնակին, առաջացած լինի *ծուեան* ձեւից:

-եմք՝ *խոնջեմք-խոնջանք* (ա-ը եւ ե-ը լծորդ են).

-եցք՝ *ունեցք*:

բ) Յատուկ անունները, մանաւանդ՝ -ել-ով, -էմ-ով, -էս-ով վեր-
ջացողները, ընդհանրապէս գրում են է-ով, բայց նրանց ա-
ծանցումները՝ ե-ով կամ ի-ով. ինչպէս՝ *Գաբրիէլ-Գաբրիէ-
լեան, Դանիէլ-Դանիէլեան, Արմէն-Արմենեան, Սուրէն-
Սուրենեան*, բայց նաեւ՝ *Յովհաննէս՝ Յովհաննէսեան* կամ
Յովհաննիսեան, Ներսէս՝ Ներսէսեան կամ *Ներսիսեան,
Ծառէն՝ Ծառենեան* կամ *Ծառիենեան*:

Նախ՝ -ել-ով վերջացող յատուկ անունների համար պէտք է
ասենք, որ չկայ ոչ մի հայերէն բառ, որ լ-ից առաջ է ունենայ (-
ել)⁹: Գրաբար ձեռագրերում թէեւ վերոյիշեալ անունները՝ *Գաբ-
րիէլ, Դանիէլ* եւ այլն գրում են է-ով, բայց հոլովուած ձեւերում
ունեն միշտ ե՝ *Գաբրիէլի, Դանիէլի*: Դարձեալ՝ *Արիստոտել* եւ
ո՛չ *Արիստոտէլ, Առաքել (առաքեալ ձեւից)* եւ ո՛չ *Առաքէլ*:

Իսկ -էն, -էս վերջաւորութիւնների մասին վերը արդէն խօ-
սեցինք: Այստեղ էլ գրաբարում հոլովուելիս է-ն դառնում է ե՝
*Արսէն-Արսենի, Խորէն-Խորենայ, Ներսէս՝ Ներսէսի կամ
Ներսիսի* եւ այլն:

Նոյնպէս *Յովսէփ* անունը թէեւ ձեռագրերում գրում է է-ով
(սեռականը՝ *Յովսէփայ*), բայց հայերէն բառերում փ-ից առաջ է
չի հանդիպում:

⁹ Էլ (*այլ*), գէլ (*գայլ*) գաւառական ձեւեր են, թէեւ արդէն ընդունուած:

Ուստի Աշուած յատուկ անունների է-ով գրութիւնը գտնում
ենք բոլորովին անհիմաստ: Մեր առաջարկն է՝ յատուկ անուննե-
րը գրել ընդհանրապէս *է-ով* եւ *է-ն* պահել միայն այնտեղ, ուր
հայերէն լեզուի օրէնքը այդ պահանջում է, այսինքն՝ բառասկզ-
բում՝ եթէ հնչում է է՝ *էմիլ*, բառամիջում՝ ձայնաւորից առաջ՝
Թէոդորոս, *Թադէոս*, եւ բառավերջում՝ *Շաբէ*, *Վաշէ*:

Հայ լեզուաբանութեան համար ե-ով կամ է-ով գրութիւնը կարելոր է այն բառերի համար, որ գործածուել են V դարում: Ուրովհետեւ յաջորդ դարերում, երբ ե եւ է տառերի հնչումը արդէն նոյնացել էր (VII դարում դա փաստ է արդէն), եւ առանց որեւէ սկզբունքի ամեն տեղ անխտիր գրում էին ե կամ ե, օտար լեզուներից նոր փոխառեալ բառերում է-ի եւ ե-ի տարբերութիւնը կորցնում է իր իմաստը: Դրա համար պէտք է ընդունել հետեւեալ սկզբունքը՝

Նորագոյն շրջանի օտար լեզուներից փոխառեալ բառերում եւ անուններում է-ի գործածութիւնը անիմաստ է: Նման բառերն ու անունները ընդհանրապէս պէտք է գրել ե-ով եւ է-ն պահել միայն այնտեղ, ուր դա պահանջում են հայ լեզուի օրէնքները, ինչպէս վերը յիշեցինք:

Այդ սկզբունքով սրբագրում ենք եւ ե-ով ենք գրում, հետեւեալ բառերը, որ առ այսօր գրում են է-ով (սրանց ձայնաւորը ածանցուելիս կամ բարդուելիս չի փոխում):

Շեր (= ժողովրդական երգ)՝ արաբերէնից փոխառութիւն.

Շրեշ (= սոսիճ)՝ պարսկերէնից ուշ փոխառութիւն.

Փեշ՝ պարսկերէնից ուշ փոխառութիւն:

Թէեւ շատ երկարեց ե եւ է ձայնաւորների մասին մեր այս գրութիւնը, իրականում շատ յստակ եւ պարզ են կանոնները: Նորից կարդացէ՛ք 1.-5. կանոնները եւ կը համոզուէք:

6.-րդ կանոնն էլ յստակ եւ պարզ է եւ չունի կարծեցեալ բացառութիւնները: Հէնց այդ փաստելու եւ այդ էլ դիւրացնելու համար ստիպուեցանք երկարացնել այս բաժինը:

Անորոշութիւն կայ միայն այն շատ սակաւաթիւ բառերի համար, որոնք չունեն ածանցում կամ բարդութիւն. դրանք էլ դիրքին է սովորել իրենց յատուկ վերջաւորութիւններից:

Այս սրբագրութիւնները եւ առաջարկները կատարելիս թէեւ առաջնորդուել եմ միայն ուղղագրական սկզբունքներով, սակայն սոյն սրբագրութիւններով միաժամանակ արել եմ այն, ինչ որ հայաստանեան ուղղագրութեան հետեւորդները կարող էին արդարօրէն պահանջել միասնական դասական ուղղագրութեան վերադառնալու համար:

ԻԻ եւ ԵԱ, ԵՕ

1. Դասական ուղղագրութեամբ գրում ենք՝ *ալիւր, անկիւն, բարութիւն* եւ այլն (փոխանակ հայաստանեան ուղղագրութեամբ՝ *ալյուր, անկյուն, բարություն* եւ այլն):

Դասական ուղղագրութեամբ բաղաձայնից առաջ իւ-ը ունի ի+ու հնչիւնը՝ որպէս երկբարբառ, այսինքն՝ *ի եւ ու* ձայնաւորները արտասանում են մեկ հնչումով, որպէս մեկ վանկ (հայաստանեան ուղղագրութեամբ՝ *յու*):

Լեզուաբանները համաձայն են, որ V դարում բաղաձայնից առաջ իւ-ը հնչում էր այնպէս, ինչպէս հնչում է այսօր վերոյիշեալ *ալիւր, անկիւն, բարութիւն* բառերում:

(Եթէ Մեսրոպ Մաշտոցը այդ հնչիւնի համար գրէր իու, արտասանելու էինք ի եւ ու՝ որպէս երկու վանկ: Ուստի նա գիտակցաբար դուրս է հանել ո տառը եւ գրել է իւ, որպէսզի, իբրեւ երկբարբառ, արտասանենք մեկ հնչումով):

Այլ օրինակներ՝ *աղիւս, առիծ, արդիւնք, արիւն, բիւր, բիրենդ, գիւղ, գիւտ, դիրիւն, թիւր, կորիւն, հարիւր, հիւթ, հիւսել, ձիւն, միւս, միւթ, սիւն, ուրախութիւն, կրթութիւն* եւ այլն. նաեւ բառասկզբում՝ *իւղ, իւրացնել, իւրաքանչիւր*:

2. Վերը՝ 3.ք-ում, արդեն յիշեցինք, որ *ձայնաւորներից* առաջ *ե-ը* կորցնում է իր հնչիւնը եւ ձայնաւորի հետ միասին կազմում է երկբարբառ: Ընդհանրապէս *ա* եւ *օ* ձայնաւորներից առաջ *ե-ը* կազմում է *եա* եւ *եօ* երկբարբառները (այսինքն՝ հայաստանեան ուղղագրութեամբ՝ *յա* եւ *յո*):

Նորից յիշենք օրինակները՝ *ալեակ*, *ատեան*, *արդեօք*, *դարձեալ*, *եղեամ*, *եօթ*, *ընտանեօք*, *մատեան*, *որդեակ*, *քանեակ*, *Աճատեան*, *Աբեղեան* եւ այլն:

Միայն օտար բառերում կամ անուններում *եա*, *եօ* գործածւում են նաեւ բառասկզբում. ինչպէս՝ *եաթաղան*, *եաման*, *եայլա*, *եար*, *Եորք* եւ այլն:

Յայտնի է, որ *ուրախութիւն-ուրախութեան*, *արիւն-արեան* ենթարկւում են նոյն հոլովումին, ինչպէս՝ *տուն-տան*, *շուն-շան*, այսինքն՝ *ուրախութ(ի)ուն-ուրախութ(ի)ան*, *ար(ի)ուն-ար(ի)ան*: Եթէ Մեսրոպ Մաշտոցը գրէր *ուրախութիան*, այդ իսկ-ն կարդալու էինք *ի* եւ *ա՝* որպէս երկու վանկ, ուստի, գրել է *-եան*, որպէսզի հնչուի մեկ վանկով. *ուրախութեան*, *արեան*. Այնպէս՝ *անկիւն-անկեան*, *ձիւն-ձեան*, *սիւն-սեան* եւ այլն:

Վարժութիւն

Հայաստանեան այս ուղղագրութիւնը վերածե՛լ դասականի.

Աղբյուր, անլուն, արդունք, բլուրեղ, գոչուն, եղջուր, լոռութուն, հլուսել, մեծութուն, յուղոտ, յուրաքանչյուր, դոյակ, կյանք, մատնան, տաննյակ, դարձյալ, որդյակ, հարստության, պետության, Ավետիքյան, Բաղրամյան, ընտանոք, արդոք:

-ՈՅ

Դասական ուղղագրութեամբ գրւում է *բոյն*, *գոյն*, *խարոյկ*, *հաճոյք* եւ այլն (փոխանակ հայաստանեան ուղղագրութեամբ՝ *բույն*, *գույն* եւ այլն):

Դասական ուղղագրութեամբ *բաղաձայնից* առաջ **-ոյ**-ը հնչում է այնպէս, ինչպէս հայաստանեան ուղղագրութեամբ՝ **ույ**-ը:

Այստեղ էլ համաձայն են լեզուաբանները, որ *բոյն*, *գոյն* եւ այլ բառերը V դարում էլ այնպէս էին արտասանւում եւ գրւում, ինչպէս մենք ենք արտասանում եւ գրւում դասական ուղղագրութեամբ:

(Վերը նշուած բառերի մէջ բարդութեան կամ ածանցումի ժամանակ **ոյ** (ու+ի) լինում է **ու**, այսինքն՝ օրէնքի համաձայն՝ կորցնում է **ի** կիսաձայնը. այսպէս՝ *բոյր-բուրաստան*, *գոյն-գունաւոր* եւ այլն: Եթէ այս **-ոյ**-ը հնչուէր ինչպէս լատինատառ **oy**, բարդութեան ժամանակ չէր դառնայ **ու**):

Այլ օրինակներ՝ *արտոյտ*, *բոյս*, *բոյր*, *դոյլ*, *երեւոյթ*, *զրոյց*, *թոյլ*, *թոյն*, *լոյս*, *ծոյլ*, *խնջոյք*, *կահոյք*, *կոյս*, *կոյր*, *համբոյր*, *հանգոյց*, *հաւաքոյթ*, *պտոյտ*, *մակոյկ*, *նոյն*, *փոյթ*, *քոյր* եւ այլն:

Եթէ համաձայն ենք, որ Մեսրոպ Մաշտոցը հայերէնի հնչիւնների համապատասխան կատարեալ ուղղագրութիւն է ստեղծել եւ միաժամանակ ընդունում ենք, որ **իւ**, **եա**, **ոյ** երկբարբառները V դարում էլ հնչում էին այնպէս, ինչպէս հնչում է այսօր, ուրեմն բոլորովին անհիմաստ էր դրանք փոխարինել **յու**, **յա**, **ույ** տառերով, ինչպէս գրւում է հայաստանեան «բարեփոխուած» ուղղագրութեամբ:

Նոյնը կարելի է ասել նաեւ **վ**, **ու**, **ւ** տառերի համար, որ հայաստանեան ուղղագրութեամբ վերածուել են միայն **վ**-ի, հակառակ՝ որ այնքան յստակ եւ պարզ է դրանց գործածութիւնը, ինչպէս տեսանք:

Վարժութիւն

Հայաստանեան այս ուղղագրութիւնը վերածել՝ դասականի:

Արտույտ, գրքույկ, զրույց, կահույք, մակույկ, յույս, ձանձրույթ, ճաշկերույթ, պտույտ, վիրաբույժ, ցույց:

Յաւելեալ 3

Բառավերջում ընդհանրապէս ա կամ ո չի լինում, այլ անւազնում ենք յ տառը, որ չի արտասանում. այսպէս՝ *արքայ, ա-կամայ, անխնայ, բացակայ, երեխայ, ծառայ, հսկայ, սպայ, վկայ, տղայ, երեկոյ, յարգոյ, ձուլածոյ, պահածոյ* եւ այլն:

Միայն միավանկ բառերի մէջ այդ յ-ն արտասանում է, ինչպէս՝ *բայ, հայ, ճայ, մայ, պայ, վայ, խոյ, Նոյ*. բայց ո՛չ բայե-րի մէջ՝ *կը գայ, կայ, կը տայ*:

Բացառաբար յ չունեն միայն՝

ա) բայերի հրամայական եղանակը. *գնա՛, խաղա՛, կարդա՛* (գրաբարում՝ *կեցո՛ղ, արժանացո՛ղ*), բայց ո՛չ ըղձական եղանակը՝ *թող գնայ, թող կարդայ*:

բ) մի քանի բառեր՝ *ահա, ապա, սա, դա, նա, սրա, դրա, նրա*.

Նոյնպէս՝ *այո, քո*.

գ) յատուկ անուններ՝ *Աննա, Սիմա, Երուպա, Գերմանիա*. բայց հայերէն իմաստային յատուկ անուններին յ-ն անւազնում է . օրինակ՝ *Հրաչեայ*:

դ) օտար բառեր՝ *աղա, փաշա*:

Սակայն վերջինները հոլովուելիս առնում են յ՝ *Աննայի, Երուպայի, փաշայի* եւ այլն:

Եթէ ա եւ ո ձայնաւորներից յաջորդելու է ե, պէտք է ե-ից առաջ յ անւազնել. այսպէս՝ *դաշեակ, հաշեացք, ախոյեան, Բաւլաշեան, Սարոյեան* եւ այլն:

Այս նշումը բառերի համար ե-ը անհրաժեշտ է. **չի կարելի** գրել՝ *դայակ, հայացք, ախոյան, Բայայան*:

Գրաբարում սոյն բառերի սեռականը լինում է՝ *դայեկի, ախոյեհի*, որ ենթադրում է ուղղական հոլովում՝ *դայեակ, ախոյեան*:

Վերցնենք ուրիշ օրինակներ՝ *կայարան* եւ *կայեան* բառերը. առաջինը սեռական հոլովում լինում է՝ *կայարանի*, այսինքն՝ ուղղականն է՝ *կազ+արան*, իսկ երկրորդը՝ *կայեհի*, այսինքն՝ ուղղականը՝ *կազ+եան*:

Վարժուրիւն

Հետեւեալ բառերի մէջ դրէ՛ք յ, որ պակասում է.

Ահա, կը գա, վկա, խաբերա, թող երթա, գնա՛, երեխա, ապագա, Երոպա, հաւատա՛, ակամա, անխնա, սա, նրա, ներկա, մերձակա, մեքենա, ծառա, Սեդա, Մարթա, կը խոստանա, հսկա, պարագա, երեկո, մեծարո, այո, յետո, անհաճո, քո, ձուլածո, յարգո:

ԿԸ

Բաղաձայնով սկսուող բայերի առջեւ **կը** մասնիկը նախընտրելի է գրել առանձին եւ չմիացնել բային՝ **կը խօսեմ, կը գրէք** (ո՛չ *կխօսեմ, կգրէք*):

Այստեղ կարելի է առարկել, թէ ինչու չ-ն միացում է բային, իսկ Կ-ն պէտք չէ միացուի, այլ գրուի առանձին **կը**: Բայի առջեւ չ դնելով՝ կազմում ենք նրա ժխտականը եւ կարող ենք գրել. օրինակ՝ *խօսել-չխօսել*: Իսկ **կը** դնում ենք բայի պարզ ձեւի առջեւ, որը չունի *կխօսել* ձեւը:

Ձայնաւորով սկսուող բայերի դէպքում՝ **կ'ասեմ, կ'իմանաս, կ'երթաք** եւ այլն **կը**-ն միացում է բային եւ զեղչուած **ը**-ի տեղ ա-

պաթարց է դրում: Դա կարելոր է պարզ հասկացողութեան համար, որ վերոյիշեալ բայերը *կիսօսել, կասել, կիմանալ* չեն:

Նաեւ՝ *զ, շ, ս* բաղաձայն տառերով սկսուող բայերի առջեւ, թէւ *ը*-ն հնչում է արտասանութեան ժամանակ, *կը*-ն գրում է առանձին՝ *կը ստանամ, կը սկսէք* եւ այլն, բայց կարդացում է միասին՝ որպէս մեկ բառ (*կըստանամ*):

Հ եւ Յ

Դասական ուղղագրութեամբ բառասկզբում *յ* եւ *հ* նոյն հնչիւնը ունեն, եւ շատ անգամ *հ* լսուելիս գրում է *յ՝* *յամատ, յայտնի, յաջող, յետոյ, յիշատակ, յոգնակի, յորդորել*, եւն:

1. **Բաղաձայնից առաջ**, բացի *ղ* տառից, գրում է *հ՝* *հլու, հմայել, հնազանդ, հպարտ, հսկայ, հրաման* եւ այլն:

Միայն *ղ* տառից առաջ գրում է միշտ *յ՝* *յղի, յղել, յղկել, յղիանալ*:

Իսկ *ս*-ից առաջ միակ բացառութիւնն է՝ *յստակ*, այլապէս գրում է միշտ *հ՝* *հսկայ, հսկել* եւ այլն:

2. **Ձայնաւորից առաջ** չկան ճշգրիտ կանոններ իմանալու համար, թէ երբ է գրում *հ* կամ *յ*: Բայց եթէ գիտենք բառի ծագումը, հարցը կը դիւրանայ. օրինակ՝ *Յակոբ, Յովսէփ, Յովհաննէս, Յովնան* անունները հրեական ծագում ունեն եւ օտար լեզուներում չեն գրում *հ*-ով, այլ՝ *յ*-ով կամ նման տառով. օրինակ գերմաներէն՝ *Jakob, Josef, Johannes, Jonas*:

Նոյնպէս օտար ծագում ունեն՝ *յունուար, յունիս, յուլիս, Յասմիկ, յակիմթ, յրելեան* եւ այլն եւ *հ*-ով չեն գրում նոյն լեզուներում:

Նաեւ հայերէն որոշ բառերի ծագումը յայտնի է՝ *յանձնել* (*անձ* բառից), *յանցանք* (*անցնել*), *յաջող* (*աջ*), *յարգել* (*արգոյ*,

մեծարգոյ), յարդարել (արդ, զարդ), յարձակուել (արձակ), յաւելեալ (աւելի), յականէ (ակն), յիրաւի (իրաւ), յուղարկել (ուղի եւ արկանել բառերից) եւ այլն:

Ինչպէս օրինակները ցոյց են տալիս, եթէ բառասկզբի յ-ն հանելով՝ մնում է բառի արմատը, ուրեմն բառը գրւում է յ-ով, որովհետեւ յ-ն հնչիւնափոխուած ի նախդիրն է:

3. Կան բառեր, որ գրւում են թէ՛ հ-ով եւ թէ՛ յ-ով, բայց տարբեր իմաստով. դրանք լեզուի հարստութիւն են, եւ հարկ է առանձին սովորել: Յիշենք՝

համբ —	մունջ.	յամբ —	դանդաղ.
հանգել —	մարել, շիջանել.	յանգել —	վերջանալ.
հաջող ¹⁰ —	շան ձայն հանող.	յաջող —	արդիւնատուր.
հարկ —	տուրք, անհրա- ժեշտ.	յարկ —	տանհք, ծածկ.
հետագայ —	ետեւից եկող.	յետագայ —	յետոյ եկող.
հոյզ —	հիւթ.	յոյզ —	յուզում, խոռովք.
հոյլ —	խումբ.	յոյլ —	ծոյլ.
հոյն (հոն) —	պտուղ.	Յոյն —	Հելլեն, յոյն ագգ.:

4. Ընդհանրապէս աւելի շատ բառեր գրւում են հ-ով քան յ-ով: Այդ պատճառով այստեղ բերում ենք միայն յ-ով գրուող գործածական բառերի ցուցակը.

Յագ(ենալ)	յախճապակի	յախտուն	յածել
յակինթ	յաղթ(ել)	յաճախ	յաճախել

10 Սխալ է շան ձայնի համար գրել *հաչել*, որ ուրիշ իմաստ ունի, այսինքն՝ *հատաչել*:

յանախորդ	յամառ	յամենալ	յամր
յայտ	յայտնի	յանգ	յանգել
յանդիման	յանդիմանել	յանդուզն	յանկարծ
յանկերգ	յանկուցիչ	յանձանձել	յանձնառու
յանձնել	յանցանք	յապաղել	յապաւել
յաջող	յաջորդ	յառաջ	յառել
յասմիկ	յատակ	յատուկ	յար
յարաբերութիւն	յարգ	յարդ	յարդարել
յարել	յարկ	յարձակուել	յարմար
յարութիւն	յաւակնել	յաւելեալ	յաւէտ
յաւերժ	յաւիտեան	յաւիշտակել	յափրանալ
յելուզակ	յեղա(փոխել)	յեղյեղուկ	յեմուել
յետա(ձգել)	յետիւն	յետոյ	յերիւրել
յիմար	յիշատակ	յիշել	յիշոց
յիսուն	յդի	յդկել	յդփանալ
յոբելեան	յոգնակի	յոգնել	յոխորտալ
յողդողդ	յոյզ	յոյժ	յոյլ
յոյն	յոյս	յոյր	յոպուպ
յոռի	յովագ	յորդ	յորդորել
յորձանք	յորջորջել	յուզել	յուլիս
յուդարկաւոր	յունիս	յունուար	յուշ
յուրթի	յստակ	յօդ	յօդել
յօդուած	յօժար	յօնք	յօշ(ոտ)ել
յօտել	յօրանալ	յօրանջել	յօրինել:

Ուղղագրական այս երկար ցանկը միանգամից սովորելը չափահաս մարդու համար դժուար կարող է լինել, բայց աշակերտի համար, որ տարիների ընթացքում շատ անգամ հանդիպում

Է նոյն բառերին եւ մաս-մաս սովորում, չկայ մասնաւոր դժուարութիւն:

Անշուշտ, յով սկստող բառերը ածանցունելիս եւ բարդունելիս պահպանում են այդ յ-ն թէ՛ բառասկզբում եւ թէ՛ բառամիջում: Այստեղ բերենք մի քանի օրինակ՝

Յագենալ՝ յագ, յագեցնել, յագուրդ, անյագ.

Յաղթ՝ յաղթել, յաղթանակ, յաղթահասակ, քաջա-
յաղթ.

Յայտ՝ յայտնի, յայտարարել, յայտնութիւն, ան-
յայտ.

Յանգ՝ յանգել, յանգաւոր, նոյնաշանգ.

Յանձնել՝ յանձն առնել, յանձնարարել, յանձնաժո-
ղով.

Յատուկ՝ յատկութիւն, յատկացնել, յատկապէս,
յատկանիշ.

Յարգ՝ յարգի, յարգանք, յարգել, մեծայարգ.

Յարկ՝ բազմայարկ, վերնայարկ.

Յորդ՝ յորդել, յորդաբուխ, կենսաշորդ.

Յօդ՝ յօդել, յօդուած, յօդացաւ, ստաշօդ:

Վարժութիւն

Հետեւեալ բառերի մէջ նշանակուած գծիկների տեղ դնել հ կամ յ՝ կանոնի համաձայն:

...գօր, ...լու, ...ղանալ, ...դկել, ...մայել, ...մուտ, ...նագան-
դել, ...նոց, ...նչել, ...պարտ, ...պատակ, ...պել, ...ստակ, ...սկել,
...րապարակ, ...ռչակ, ...րնուանք, ...րաժաուրել, ...սկայ,
...դփանալ, ...րաշալի:

Յատուկ անուններ՝ ...ակորբ, ...ովսեփ, ...ովհաննէս, ...մա-
յեակ, ...րանտ, ...րաչեայ, ...ասմիկ, ...ոփսիսիմէ:

Ո եւ Օ

Ինչպէս ծանօթ է, Մեսրոպեան այբուբենում **օ** չկար: Հիմ գրաբարում բաղաձայնից առաջ գրուած **աւ-ը**, ժամանակի ընթացքում հնչիւնափոխուելով, ստացել էր **օ** կամ բառամիջի **ո** հնչիւնը: Ուստի **ո-ից** զանազանելու համար, XI-XII դարերից սկսած, **աւ-ի** տեղ գրուել է **օ**: Ծիշտ նոյնպիսի հնչիւնափոխութիւն է կրել լատիներէն **au** երկբարբառը ֆրանսերէնում:

Հետեւաբար ներկայիս դասական ուղղագրութեամբ գրում ենք **օ** միայն այնտեղ, ուր գրաբարը ունէր **աւ**, կամ լատիներէնը՝ **au** (օտար բառերի եւ անունների համար):

1. Բառասկզբում դասական ուղղագրութեամբ՝

ա) **օ** լսուելիս գրում է **օ**. Ինչպէս՝ *օգոտտ, օդ, օժիտ, օծել, օձ, օտար, օր, օրէնք* եւ այլն:

Միայն **վ** տառից առաջ գրում է **ո՝** *ով, ովասիս, ովկիսանոս, ովսաննա*:

Ածանցման եւ բարդութեան ժամանակ բառասկզբի **օ-ն** բնականաբար մնում է անփոփոխ նաեւ բառամիջում՝ *ազգ-օգոտտ, ամենօրեայ, անօրէն* եւ այլն:

բ) Բառասկզբում **վո** լսուելիս գրում է **ո**. Ինչպէս՝ *ոգի, ոզնի, ոլոռ, ողկոյզ, ոչխար, որդի, որթատունկ, որում, որս* եւ այլն:

Բացառութիւն է **վոհմակ** բառը, որը, սակայն, կարելի է գրել նաեւ՝ *ոհմակ*:

2. Բառավերջում **օ** չի գրում, այլ՝ **ոյ**. *երեկոյ, մեծարգոյ, անհաճոյ* եւ այլն:

Միայն *այո, քո* բառերը չունեն **յ**, ինչպէս վերը ասացինք:

Ոմանք լատուկ անունները գրում են օ-ով. ինչպես՝ *Կարօ, Մարօ, Սազօ* եւ այլն, բայց հայերէն լեզուի կանոնի համաձայն՝ պէտք է գրել *ո*-ով: Եւ ինչպէս *-ա*-ով վերջացող անուններին չենք անելացնում յ (Անգլիա, Իտալիա), նոյն սկզբունքով պէտք է գրել՝ *Կարո, Մարո, Դրո*: Բայց սեռական հոլովում լինում են՝ *Կարոյի, Մարոյի, Դրոյի* եւ այլն:

3. **Բառամիջում** գրում է օ միայն այն բառերի մէջ, ուր հին գրաբարը ունէր *աւ*, եւ դա կարող է լինել միայն բաղաձայնից առաջ. այսպէս՝ *գօտի, դրօշ, կօշիկ* (գրաբար՝ *գաւտի, դրաւշ, կաւշիկ*):

Բայց արմատական երկու բաղաձայնից առաջ օ չի գրում: Անշուշտ, *աղօթք, զօրք, յօնք* եւ այլն բառերի ք-ն արմատական չէ, ինչպէս նաեւ *գքօսնել* բառում՝ *ն* (*գքօսանք*):

Բացառութիւն են՝ *անօսք, արտօսք, նօթճել*:

Բառամիջում շատ անելի է օգտագործում *ո՝ բողոք, գոռոգ, դող, զոհ, թռչակ, ժողով, լոգանք, կողով* եւ այլն:

Յիշենք նաեւ *ո*-ով գրուող ածանցներ՝

-*անց՝ հաւանաց, հիւանդանաց.*

-*ող՝ գրող, խօսող.*

-*ոնք՝ մերոնք, ձերոնք.*

-*ովի՝ ընկերովի, վճարովի.*

-*ոտ՝ կեղտոտ, կրքոտ.*

-*ոք՝ կտրք, հատք.*

-*որդ՝ յաճախորդ, որսորդ:*

Այժմ մնում է իմանալ, թէ գրաբարում ո՛ր բառերը բաղաձայնից առաջ ունէին *աւ*, որ յետոյ դարձել է *օ*: Դրա համար այստեղ բերում ենք օ-ով գրուող բառերի ցուցակը.

Ակօս

աղօթք

աղօտ

աղօրիք

ամօթ ¹¹	անօթ	անօթի	անօսր
ապարօշ	առաւօտ	արտօսր	արօտ
արօր	բարօր(ութիւն)	բռնագրօս	բօթ
գործօն	գօս	գօտի	դրօշ
էօթը	գրօսնել	զգօն	զօդ
զօրք	թօթափել	թօն	թօթունել
թօշնել	լօդիկ	խօթ	խօլ
խօսք	ծանօթ	ծղօտ	ծնօտ
կարօտ	կտրօն	կրօն	կօշիկ
համաօտ	հետագօտել	հզօր	հօտ ¹²
ձօն	դօղել	դօղանջել	նօնել
մօտ	մօրուք	յօդ	յօժար
յօնք	յօշոտնել	յօրանջել	յօրինել
նարօտ	նօթի	նօսր	նօթնել
շօթ	շօշափել	պաշտօն	սօս
սօսափիւն	սօսի	վառօդ	տօթ
տօն	տօսախ	ցօդ	ցօդուն

11 Աղօթ(ք), ամօթ, արօտ, ծանօթ, մօտ (գրաբարում՝ աղաւթք, ամաւթ, առաւտ, ծանաւթ, մաւտ) բառերից կազմուել են՝ աղաչել, ամաչել, արածել, ճանաչել (ծանաչել), մատչել բայերը:

Թօթափել (գրաբարում՝ թաւթափել)՝ առաջացել է թափթափել բառից, որ պարզապէս կրկնութիւնն է թափ արմատի:

Նոյն արմատից է նաեւ՝ թօթունել, այսինքն՝ թափթափել, թաթաւել, թօթ(ա)ւել, թօթունել:

Նոյն կազմութիւնը ունեն՝ շօշափել եւ սօսափիւն, այսինքն՝ շաւշափել-շափշափել, տաւսափիւն-սափսափիւն եւ այլն:

Այս ստուգաբանութիւնները ցոյց են տալիս, որ ուղղագրութիւնը կարելորդ էր ունի լեզուի կազմութեան, նրա արմատների եւ իմաստների հասկացողութեան համար: Դարձեալ՝ եթէ գիտենք բառի կազմութիւնը, արդէն գիտենք նաեւ ուղղագրութիւնը:

12 Հօտ նշանակում է ոչխարների խումբ, իսկ հոտ՝ բոյր:

Նշենք նորից, որ եթէ բառարմատը օ ունի, անշուշտ նույնը պահպանում է նաեւ նրանից կազմուած ածանցաւոր եւ բարդ բառերի մէջ: Յիշենք մի քանի օրինակ.

Ամօթ՝ ամօթխած, անամօթ.

Զօր(ք)՝ զօրաւոր, զօրագունդ, համագօր, անգօր.

Խօսք՝ անխօս, շատախօս, ստախօս.

Ծանօթ՝ ծանօթութիւն, անծանօթ:

Այստեղ դնում ենք նաեւ մի քանի ածանցներ, որ օ ունեն.

-առօտ՝ կարճառօտ, համառօտ.

-օրէն (օրէնք բառից)՝ արդարօրէն, հաւանօրէն.

-եօք (գրաբ. յոգն. գործ. հոլ.)՝ արդեօք, ընտանեօք.

-օք (գրաբ. յոգն. գործ. հոլ.)՝ առօք-փառօք, հրօք, խեղօք, նախօրօք, ցաւօք սրտի.

-օն՝ աղօն, գողօն, գործօն, թափօն, թերթօն, թողօն, ծամօն¹³, կտրօն.

-օնք՝ զարթօնք:

Հայր, մայր, եղբայր սեռական հոլովում լինում են՝ հօր, մօր, եղբօր:

13 Զարմանալի է, որ բառարանների մէջ ծամօնք գրում է ո-ով՝ ծամոն, որի համար, սակայն, որեւէ պատճառ չկայ, որովհետեւ այստեղ էլ միեւնոյն ածանցն է, ինչպէս ունեն միւսները:

ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հետեւեալ բառերը, որ ընդհանրապէս գրուած են օ-ով, հարկ է սրբագրել եւ գրել ո-ով.

Արտունել՝ կապ չունի *տօմ* բառի հետ. բարդութիւն է գրաբար *արտ(աքս)* եւ *ունել* բառերից. իրականում պէտք է լինէր՝ *արտունել*:

Թաբոր՝ ո՛չ *թափօր* եւ ո՛չ էլ *թափոր*. սա պարզապէս Սուրբ Գրքի Թաբոր լեռան անունն է, ուր կատարուած էին մեծանշան կրօնական արարողութիւններ:

Նոտար՝ լատիներէն *notar* բառն է. լատին-յոյն, եւրոպական օ-ն հայերէնում ո է:

Նոտր(գիր)՝ *նոտար* բառից է:

Քող՝ ո՛չ *քօղ*, թէեւ դա էլ շատ է օգտագործուած:

Ոմանք օ-ով են գրում մաեւ հետեւեալ բառերը, ինչը յայտնապէս սխալ է, ուստի սրբագրում ենք՝ *գիւղորայք*, *դեղորայք*, *դրոշմել*, *խոստանալ*:

ՕՏԱՐ ԲԱՌԵՐԻ ԵՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՌԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Հայերէն լեզուի ուղղագրութեան կանոնները յստակ ներկայացնելուց յետոյ ամենեւին հարկ չկար այստեղ օտար բառերի եւ անունների համար առանձին գլուխ յատկացնել: Բայց մեզ համար բոլորովին անհասկանալի է չափազանցուած մտահոգութիւնը՝ օտար բառերը եւ անունները անպայման այնպէս գրելու, որ համապատասխանեն օտար լեզուի ճշգրիտ եւ կատարեալ արտասանութեանը՝ ի հարկին նոյնիսկ զոհելով մեր լեզուն, խառնակելով ուղղագրութիւնը: Կարծես թէ Մեսրոպ Մաշտոցը ոչ թէ հայերէնի, այլ օտար լեզուների համար ստեղծած լիներ հայերէն տառերը:

Տարբեր հարց է, թէ ինչու ընդհանրապէս գործածել օտար բառեր, երբ նրանց համարժէք շատ յարմար եւ մաքուր հայերէնը ունենք:

Յայտնի իրողութիւն է, որ ոչ մի լեզու չի կարող իր տառերով ճշգրիտ ներկայացնել բոլոր լեզուների հնչիւնները: Եւրոպական մեծ ազգերը այդ հարցում ամենեւին խնդիր չունեն: Գերմանացին առնում է անգլերէն կամ ֆրանսերէն անունները եւ գրում է այնպէս, ինչպէս գրում են նոյն ազգերը, թէւ գերմաներէնում դրանք բոլորովին այլ կերպ կը կարդացունեն: Այնպէս որ գերմանացի ընթերցողը պէտք է անպայման լսած լինի նոյն անունները, որպէսզի կարողանայ ուղիղ կարդալ: Բայց դա նրանց համար ամենեւին հարց չի յարուցում:

Հայերէնը, ուրիշ լեզուների հետ համեմատած, շատ աւելի դիրքութիւն ունի օտար հնչիւնները արտայայտելու, ուստի մեր չափազանցուած մտահոգութիւնը անտեղի է:

Նախ ասենք, որ հին գրաբարից մեզ հասած օտար բառերի եւ անունների համար տառադարձութեան հարց չկայ. դրանք պէտք է պահպանել նոյնութեամբ:

Իսկ նորագոյն շրջանի օտար բառերի եւ անունների տառադարձութեան համար ունենք երկու սկզբունք՝

ա) որչափ կարելի է, ճիշտ արտայայտել օտար լեզուի արտասանութիւնը.

բ) որչափ կարելի է, պահպանել հայերէն լեզուի կանոնները: Սկսենք մեր բացատրած կանոնների կարգով:

Վ, Ի, ՈՒ

Հայերէն լեզուի օրէնքների համաձայն՝ գրում ենք.

Վ բառասկզբում՝ *Վատնա, Վերոնա.*

Վ ո-ից յետոյ՝ *Հանովեր, Նովգորոդ.*

Ի բառամիջում (երկու ձայնաւորի միջեւ)՝ *Մոլդաւիա.*

Ի բառավերջում (ձայնաւորից յետոյ)՝ *արխիւ.*

ՈՒ բաղաձայնից յետոյ եւ ձայնաւորից առաջ՝ *Էդուարդ:*

Բայց այս կանոններից կարելի է նաեւ շեղուել օտար հնչիւններից աւելի յարմարեցնելու համար. տանք օրինակներ՝

Լվով, փոխանակ՝ *Լուով.*

Ուիլսոն, փոխանակ՝ *Վիլսոն.*

Վոլգա, թէեւ ո-ից առաջ հայերէնում Վ հարկաւոր չէ.

Տիվրիկ, ինչպէս ասացինք, իւր բաղաձայնից առաջ երկբարբառ է. *Տիւրիկ*՝ նոյն հնչումը չի տալիս:

Ե եւ Է

Ինչպէս ասել ենք արդէն, Է պէտք է գործածել՝

Բառասկզբում (եթէ հնչում ենք Է)՝ *Էմիլ, Էտնա.*

Բառավերջում՝ Մոնթե.

Բառամիջում (ձայնաւորից առաջ)՝ *Բէատրիս, Լէոպոլդ Նապոլէոն, Էլէոնորա, լեզէոն*:

Բացի մշուած կէտերից, օտար բառերում եւ անուններում, մանկական վանկում, միշտ պէտք է գրել ե, առանց երբեք կանոններից շեղուելու. այսպէս՝ *գեմերալ, լեզատ, Պետերբուրգ, Վեբեր, Ֆրենկերիկ* եւ այլն:

Նոյնը հայերէն անունների համար՝ *Թերլեմեզեան, Գիլեմերեան* եւ այլն:

Ուստի սխալ է գրել՝ *զէմիթ, գէմերալ, Բերլին, Վալտեր, Պետերման* եւ այլն:

Դիտողութիւն. Հայաստանեան ուղղագրութեամբ գրուած *սուրբեկտ, օրբեկտ* բառերը (թէեւ հայերէնում ամենեւին հարկ չկայ դրանք գործածել, որովհետեւ ունենք դրանց համարժէք *ենթակայ* եւ *ստարկայ* բառերը) պէտք է գրել՝ *սուրիեկտ, օրիեկտ*:

Ոյ

Բաղաձայնից առաջ **ոյ** երկբարբառը հայերէն բառերում, ինչպէս ասել ենք, հնչում է ոյ՝ *թոյմ, կոյտ* եւ այլն:

Բայց դա ամենեւին արգելք չէ, որ օտար բառերում եւ անուններում մոյն երկբարբառը գործածենք մանկ օյ հնչիւնի համար. ինչպէս՝ *թոյկոտ, Դիտրոյտ* եւ այլն: Ընթերցողը պէտք է իմանայ, որ դա օտար բառ կամ անուն է, եւ հարկ չկայ, որ խստօրէն ենթարկուի հայերէնի կանոններին:

Դարձեալ՝ դէմ չենք, որ օտար անուններում, եթէ գրողը յարմար գտնի, գրի մանկ ույ. դա չի աղաւաղում հայերէն լեզուն:

Ո եւ Օ

Բառասկզբում գրում ենք *օ*, եթե հնչւում է *օ*. ինչպէս՝ *Օղև-
սա, Օղեր*:

Բայց եթե հնչւում է *վո*, պէտք է գրել *վո* (ոչ թե *ո՝* հայերէնի
մման)՝ *Վոլգա, Վոլտեր*:

Բառամիջում գրում ենք *օ* միայն այն հին անուններում, ուր
լատիներէնը ունէր *au*. ինչպէս՝ *Պօղոս (Paulus)*:

Այլապէս միշտ պէտք է գրել *ո՝* *Բերթովեն, Լոնդոն, Ղոկ-
տոր, մերթոդ*:

Բոլորովին սխալ է գրել՝ *Պօլիս, Լիզբօն, Լօնտօն, Սօֆիա,
Ռօբերտ* եւ այլն, որովհետեւ դրանց ձայնաւորը պարզ *օ* է, ո՛չ
au: Պէտք է գրել՝ *Պոլիս, Լիզբոն, Լոնդոն, Սոֆիա, Ռոբերտ*:

Բառավերջում, ինչպէս հայերէն անունների համար վերը
ասացինք, նոյնպէս օտար անուններում պէտք է գրել միշտ *ո՝*
Վիկտոր Հիզո, Սան Մարիան. իսկ սեռական հոլովը լինում է՝
Հիզոյի, Սան Մարիանի:

Եթե օտար բառերը (ո՛չ անունները), որպէս արդէն հայա-
ցած բառ, գործածում ենք, հարկ է հայերէնի կանոնների համա-
ձայն գրել՝ *բիրոյ, դէպոյ* եւ այլն:

Օտար հնչիւններ՝ *ey, ö, ü*

(*ey*) Արեւելահայերէնում արեղեանական ուղղագրութիւնից
առաջ եւ արեւմտահայերէնում միշտ օտար *ey* հնչիւնի համար
օգտագործուել է էյ երկբարբառը, որն այժմ հայաստանեան ուղ-
ղագրութեամբ գրւում է՝ *էյ*:

Ոմանք ծաղրանքով են արտայայտւում էյ գրողների մասին՝
նրանց տգէտ համարելով, եւ առարկւում են, որ է-ն արդէն *V* դա-
րում հաւասար էր էյ-ի. ուստի չի կարելի է-ի վրայ *յ* աւելացնել:

Միշտ է, որ է հնչիւնը (ո՛չ տառը) առաջացել է **նախա-մե-րոպեան անգիր** շրջանի **ey** հնչիւնից. այդ մասին լեզուա-բաննէ-րը համաձայն են: Բայց թէ ինչպէս էր այդ է-ն հնչում V դարում՝ գրերի գիտի ժամանակ, տարբերում են կարծիքները. ոմանք ա-սում են **ey**, իսկ ուրիշները՝ փակ **ē**:

Մենք համաձայն ենք վերջին կարծիքին, եւ այս է մեր պատ-ճառաբանութիւնը. եթէ V դարում է-ն ունենար **ey** հնչիւնը, հարկ չկար դրա համար յատուկ տառ ստեղծել. Մեսրոպ Մաշտոցը կը գրէր պարզապէս՝ **եյ**, ինչպէս գրել է **-այ** եւ **-ոյ**, որոնք կարդաց-ւում էին՝ **ay** եւ **oy**:

Ուստի պէտք է ընդունել, որ **նախամերոպեան անգիր** շրջանի **ey** հնչիւնը V դարում կորցրել էր արդէն իր կիսաձայն **ի-**ն (**y**) եւ դարձել էր **ē**, այսինքն՝ փակ եւ երկար **e**, որի համար Մես-րոպ Մաշտոցը ստեղծել է է տառը հակադրելու համար **ե-**ին, որ աւելի բաց էր եւ կարճ: Յետոյ արդէն VII դարում, ինչպէս ասա-ցինք, է եւ է ձայնաւորների հնչիւնը նոյնացել է:

Բայց, անկախ ստուգաբանական այդ տուեալներից, կամ ե-թէ նոյնիսկ ընդունենք վերոյիշեալ առաջին կարծիքը, դա ոչինչ չի նշանակում: Իրողութիւնը այն է, որ արեղեանական-հայաս-տանեան ուղղագրութիւնից դուրս օտար **ey** հնչիւնի համար միշտ յարմար է նկատուել եւ օգտագործուել էյ-ը: Մինչ էյ-ը բո-լորովին խորթ է դասական ուղղագրութեան:

Ուստի գրում է՝ *Ջէթուն, Բէյրութ, Շէյխ, Ջէյմս* եւ այլն:

(Ö) Գերմաներէն **ö** կամ ֆրանսերէն **eu** հնչիւնի համար ա-րեւմտահայերէնում միշտ օգտագործուել է էօ, իսկ արեւելահա-յերէնում (1922 թուականից առաջ)՝ **եօ** կամ էօ:

Բայց դասական ուղղագրութեամբ **եօ** գրում ենք նաեւ հայե-րէն բառերում՝ *արդեօք, ընտանեօք* եւ այլն, ուր **եօ**-ն այդ օտար հնչիւնը չի տալիս:

Չի կարելի գրել նաև **էո**, որովհետև դա կը լինի պարզապէս երկու ձայնաւոր՝ **է** եւ **ո**. Ինչպէս՝ *Թէոդորոս*:

Հետեւաբար միակ յարմարն է **էօ-ն**, որ չունի ոչ մի անպատեհութիւն. այսպէս՝ *Գէօթէ, Էօժեն, Քէօսէնան* եւ այլն:

(**Ս**) Արեւելահայերէնում արեղեանական ուղղագրութիւնից առաջ եւ արեւմտահայերէնում գերմաներէն **ս** կամ ֆրանսերէն **ս** հնչիւնի համար միշտ օգտագործուել է **իւ**. Ինչպէս՝ *Հիւքշման, Հիւզո, Օգիւստ* եւ այլն. եւ դա է ուղիղ ձեւը:

Հայաստանեան ուղղագրութեամբ **յու-ն** (*Հյուզո*) չի տալիս օտար **ս** հնչիւնը:

Իսկ երբ **ի-ից** յետոյ հարկ է վ հնչուի, կը գրենք **վ**, ինչպէս տեսանք վերը՝ *Տիվրիկ* եւ այլն:

ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԵՒ ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ

ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հայերէնում ունենք մամաձայն երբեակ հնչիւններ՝

Բ	Պ	Փ
Գ	Կ	Ք
Դ	Տ	Թ
Զ	Ծ	Ց
Ջ	Շ	Չ

Արեւելահայերէնում, ուր պահպանուել է հին գրաբարի արտասանութիւնը, առաջին սիմակը ձայնել է (լատինատա՝ b, g, d), երկրորդը՝ խու (լատինատա՝ p, k, t) եւ երրորդը՝ շնչել խու:

Արեւմտահայերէնում առաջին եւ երկրորդ սիմակների հնչիւնը շրջուել է, այսինքն՝ առաջինը դարձել է խու (լատինատա՝ p, k, t), երկրորդը՝ ձայնել (լատինատա՝ b, g, d):

Հակառակ արտասանութեան այդ տարբերութեանը, ունենք, սակայն, միասնական դասական ուղղագրութիւն արեւելահայերէնում եւ արեւմտահայերէնում:

Օրինակ՝ թէ՛ արեւելահայը, թէ՛ արեւմտահայը գրում են՝ *Բաղը՝ պատի վրայ է*: Բայց եթէ իրար հետ խօսեն, եւ մէկը միսին ասի այդ խօսքը, դիմացինի արտասանութեամբ դա կը լինի՝ *Պատը բաղի վրայ է*: Նոյնը կը պատահի՝ *Ձագը ծակն ընկաւ* խօսքի դէպքում, այսինքն՝ երկուսն էլ կը գրեն նոյնը, բայց խօսելու ժամանակ դիմացինի համար դա կը լինի՝ *Ծակը ձագն ընկաւ*:

Այդ ձայնափոխութիւնը արեւմտահայերէնում սկսուել է դեռեւս X-XI դարերից Արեւմտեան Հայաստանում եւ Կիլիկիայում:

Ուղղագրութիւնը կարելի է փոխել (դժբախտաբար, նաեւ խեղաթիւրել), բայց ո՛չ արտասանութիւնը: Ուստի չի կարելի արեւմտահայերից պահանջել, որ փոխեն իրենց արտասանութիւնը: Սակայն անհրաժեշտ է, որ արեւելահայ եւ արեւմտահայ երկու զանգուածները ունենան միեւնոյն ուղղագրութիւնը, եւ դա՛յանուն լեզուի մաքրութեան եւ կանոնաւոր զարգացման, որը միայն դասական ուղղագրութիւնը կարող է տալ:

Չմոռանաք դարձեալ, որ հայերէն լեզուի իրական զարգացման համար անհրաժեշտ է նաեւ գրաբարը, որ անպայման պէտք է դասաւանդուի ոչ միայն համալսարանների հայագիտական բաժիններում, այլ նաեւ դպրոցների բարձր դասարաններում:

Գիտենք, որ գրաբարի համար դասական ուղղագրութիւնը պարտադիր է: Ուստի եթէ մեր դպրոցներում հայերէն լեզուի համար երկու ուղղագրութիւն ուսուցանենք, աշխարհաբարի համար՝ հայաստանեանը եւ գրաբարի համար՝ դասականը, դա կը լինի արդէն կատարեալ անմտութիւն եւ խառնակութեան ու անգրագիտութեան սկզբնապատճառ:

Մեզ համար այնքան բնական եւ այնքան պարզ է, որ ասելն իսկ անելորդ է, որ հայերէն լեզուի համար պէտք է մեկ ուղղագրութիւն թէ՛ գրաբարի, թէ՛ արեւելահայերէնի եւ թէ՛ արեւմտահայերէնի համար: Իսկ դա կարող է լինել միայն դասական ուղղագրութիւնը:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՂԵՑՈՅՑ ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ	1
ԵՐԿՈՒ խՕՍՔ	3
ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ	5
ՕՏԱՐ ԲԱՌԵՐԻ ԵՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՌԱԴԱՐ- ՁՈՒԹԻՒՆ	38
ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԵՒ ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ	44

Հ. ՊՕՂՈՍ ԳՈՏԱՆԵԱՆ

**ՈՒՂԵՑՈՅՑ ԴԱՍԱԿԱՆ
ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ**

Երեւանի համալսարանի հրատարակչութիւն, Երեւան, ԱԼ. Մանուկեան 1

Երեւանի համալսարանի տպարան, Երեւան, Աբովեան 52

Հ. ՊՕՂՈՍ ԳՈՏԱՆԵԱՆ

**ՈՒՂԵՑՈՅՑ ԴԱՍԱԿԱՆ
ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ**

Երեւանի համալսարանի հրատարակչութիւն, Երեւան, Ալ. Մանուկեան 1

Երեւանի համալսարանի տպարան, Երեւան, Աբովեան 52

Վերնագիր: ՈՒՐԵՑՈՅՑ ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ստեղծողը: Հ. ՊՕՂՈՍ ԳՈՃԱՆԵԱՆ

Նկարագրություն: ՎԻԵՆՆԱ-ԵՐԵՒԱՆ 2006

Հրատարակիչ: ՎԻԵՆՆԱ-ԵՐԵՒԱՆ 2006

Արտոնություններ: novak@treventus.com

Ծագումը: Kavaldjian_2006.zip

CUSTOM

Վերնագիր: ՈՒՐԵՑՈՅՑ ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ